

ПРИЧИНИ УСПІХУ, ІДЕОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (2019–2022)

CAUSES OF SUCCESS, IDEOLOGICAL MARKERS AND ELECTORAL RESULTS OF RIGHT-WING RADICAL PARTIES IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES (2019–2022)

Остапець Ю.О.,

*доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук*

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Петрінко В.С.,

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління*

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Охарактеризовано причини успіху, ідеологічні маркери та електоральні результати праворадикальних партій у країнах Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2019–2022 рр. (Німеччині, Франції, Швеції, Австрії, Данії, Італії, Нідерландах, Норвегії, а також в країнах Вишеградської групи). Констатовано, що в 20 європейських державах праворадикальні партії представлені в національних парламентах, беруть участь у діяльності уряду, що дозволяє стверджувати про важливі інституційні зміни в європейському партійному ландшафті.

Виокремлено наступні особливості функціонування праворадикальних партій у країнах Євросоюзу: 1) реновацію у програмах ціннісних постулатів консерватизму в умовах постіндустріального суспільства; 2) публічне дистанціювання таких партій від фашизму та нацизму; 3) демаргіналізацію «нових правих», подолання ними «санітарних кордонів»; 4) протистояння праворадикальних партій з мейнстримними в рамках національних виборчих кампаній.

Зазначено, що до основних причин популярності радикальних правих у Євросоюзі належать такі: міграційні процеси / міграційна криза 2015–2016 рр.; нові суспільні розшарування за результатами глобалізаційних процесів; кризові процеси та протиріччя глобальної економіки; трансформація системи цінностей у напрямку від домінування матеріальних до постматеріальних; безпрецедентне розширення Євросоюзу та інші.

Досліджено чотири періоди в розвитку праворадикальних партій у Європейському Союзі. Констатовано, що останній період, який бере початок з 2010 р. характеризується такими ознаками: а) нові партії правого спрямування стають повноправними партнерами мейнстримних партій у формуванні урядових коаліцій; б) традиційні партії «запозичують» у нових популістських правих партій програмні положення і виборчі гасла; в) збільшується електоральна підтримка вказаних партій на національних парламентських виборах та виборах до Європарламенту, і як наслідок вони стають впливовими гравцями національних європейських політич.

Показано електоральні результати праворадикальних партій на парламентських виборах 2019–2022 рр. та констатовано, що в країнах Західної Європи їхній результат значно вищий, ніж у країнах Центральної Європи. Зазначені праворадикальні партії, які здобули високі електоральні результати: Австрійська партія свободи (16,2 %), «Істинні фіни» (17,5 %), «Брати Італії» (25,9 %), Партія свободи (10,8 % / Нідерланди), «Національне об'єднання» (18,6 % / Франція), «Шведські демократи» (20,5 %).

Ключові слова: Європейський Союз, Європарламент, парламентські вибори, праворадикальні партії, популізм, «нові праві», «мейнстримні партії».

In the article the causes for success, ideological markers and electoral results of right-wing radical parties in the countries of the European Union have been characterized by the results of the 2019–2022 parliamentary elections (Germany, France, Sweden, Austria, Denmark, Italy, the Netherlands, Norway, as well as in the countries of the Visegrad Group). It has been established that in 20 European states, right-wing radical parties are represented in national parliaments and participate in government activities, allowing to assert important institutional changes in the European party landscape.

The following features of the functioning of right-wing radical parties in the countries of the European Union have been highlighted: 1) renovation in the programs of the value postulates of conservatism in conditions of a post-industrial society; 2) public distancing of such parties from fascism and Nazism; 3) demarginalization of the «new right», their overcoming of «sanitary borders»; 4) confrontation between right-wing radical parties and mainstream parties in the framework of national election campaigns.

It has been noted that the following are the main reasons for the popularity of the radical right in the European Union: migration processes / migration crisis of 2015–2016; new social stratifications as a result of globalization processes; crisis processes and contradictions of the global economy; transformation of the system of values in the direction from the dominance of material to post-material; unprecedented expansion of the European Union, etc.

Four periods in the development of right-wing radical parties in the European Union have been studied. It has been established that the latest period, beginning in 2010, is characterized by the following features: a) new right-wing parties become full-fledged partners of mainstream parties in the formation of government coalitions; b) traditional parties «bor-

row» program regulations and election slogans from new populist right-wing parties; c) the electoral support of these parties in the national parliamentary and European Parliament elections increases, and as a result, they become influential players in national European politics.

The electoral results of right-wing radical parties in the parliamentary elections of 2019–2022 have been demonstrated. It has been stated that their results are significantly higher in the countries of Western Europe than in the countries of Central Europe. The specified right-wing radical parties, achieving high electoral results, are: Freedom Party of Austria (16,2 %), «True Finns» party (17,5 %), «Brothers of Italy» (25,9 %), Party for Freedom (10,8 % / the Netherlands), «Front National» (18,6 % / France), «Sweden Democrats» (20,5 %).

Key words: European Union, European Parliament, parliamentary elections, right-wing radical parties, populism, «new right», "mainstream parties».

Актуальність дослідження. Друге десятиліття XXI ст. характеризується зростанням впливу праворадикальних партій і рухів у країнах Європейського Союзу – Німеччині, Франції, Швеції, Австрії, Данії, Італії, Нідерландах, Норвегії, а також в країнах Вишеградської групи. Упродовж останніх двадцяти років вказані партії з невеликих маргінальних об'єднань перетворилися у важливу складову партійно-політичних систем європейських країн. Вони представлені в Європарламенті (фракції «Ідентичність і демократія», «Європейські консерватори та реформісти»), беруть участь у виборах до національних парламентів та місцевих органів влади. Станом на 01.01.2023 р. в 20 європейських державах праворадикальні партії мають свої фракції в національних парламентах та приймають участь у діяльності уряду, що дозволяє стверджувати про важливі інституційні зміни в європейському партійному ландшафті.

«Партійний ландшафт – це простір, утворений політичними партіями певної країни (парламентськими, регіональними, місцевими), що є результатом тривалої взаємодії різних чинників політичного життя суспільства: електоральних процесів, соціально-політичних розмежувань, виборчої системи, форми правління, соціально-демографічних характеристик виборців тощо» [4, с. 97].

Логічним у даному контексті є запитання: У чому полягає секрет успіху праворадикалів? Якою є їхня електоральна база? Які ідеологічні маркери їхніх партійних програм? Ось у такому форматі і буде здійснено науковий пошук у нашій статті.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета нашої статті – дослідити причини успіху та електоральні результати праворадикальних партій у країнах Європейського Союзу упродовж 2019–2022 рр. Для досягнення мети необхідне вирішення таких дослідницьких завдань: 1) охарактеризувати ідеологічні маркери та причини успіху параворадикальних партій; 2) проаналізувати результати парламентських виборів у країнах Європейського Союзу у контексті протистояння мейнстримних та праворадикальних партій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика партійного будівництва та електоральних процесів у країнах Європейського Союзу стала предметним полем низки вітчизняних нау-

ковців. Перш за все слід відмітити дисертаційні дослідження М. Гримської «Крайні праві політичні партії в країнах Європи: ідеологічний та електоральний виміри» [3], Ю. Копинця «Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України» [4], А. Шеховцова «Нові праворадикальні партії в європейських демократіях: причини електоральної підтримки» [15], Г. Шипунова «Принципи концептуалізації ідейно-інституційної еволюції лівих політичних партій» [16]. Частково вказана проблематика досліджується у наукових працях таких українських фахівців: В. Бусленка, В. Лебедюка, В. Литвина [12; 13], А. Ключковича, Ю. Остапця [9; 10], А. Романюка [12; 13], Н. Ротар та інших.

Методи дослідження. Теоретична модель нашого дослідження побудована на підставі наукових праць зарубіжних і вітчизняних політологів в яких аналізується концепт праворадикальних партій («нових правих») у партійному середовищі Європейського Союзу: К. Мудде «Популістські радикальні праві Європи», П. Ігнаці «Крайні праві партії в Західній Європі», Г. Кітшельта, Е. МакГена «Радикальні праві в Західній Європі», П. Хейнсворза «Крайні праві у Західній Європі», П. Норріс «Радикальні праві: виборці та партії на електоральному ринку», М. Вільямса «Вплив радикальних правих партій на західноєвропейські демократії» та інші. Йдеться про виокремлення причин електорального успіху цих партій, характеристику їхньої соціальної бази, типологізацію, ідеологічні маркери тощо.

Результати. У політичній науці існує доволі різноманітний категоріальний ряд для позначення правого радикалізму у політико-партійному середовищі: «крайні праві», «ультраправі», «праві екстремісти», «праві радикали», «праві популісти», і т. д. Цікавим залишається той факт, що при вживанні вказаних дефініцій мова йде про один і той самий феномен. Саме в цьому і полягає складність його визначення. У нашому дослідженні для позначення вказаного феномена ми будемо використовувати такі поняття: «нові праві», праворадикальні партії / праворадикальні популістські партії.

Складним і неоднозначним у визначенні є також термін «популізм». В нашій статті він буде вико-

ристовуватися у значенні політичної технології, яка застосовується усіма політичними партіями (лівими, центристами, правими), і в основу якої покладений «образ людини з вулиці», котра протиставляється політичному істеблішменту. Тобто «популізм – це не що інше як політична стратегія, яка направлена на досягнення електоральних успіхів, і яка базується на поєднанні націоналізму, антиєлітизму, антиплуралізму (народ як єдине ціле) та ототожненні себе з народною волею» [8]. При цьому слід зазначити, що популізм є транснаціональним феноменом.

Інституційні характеристики та особливості функціонування праворадикальних партій у країнах Європейського Союзу. У своїй роботі «Радикальні праві популістські партії в Європі» К. Мудде виділяє три ознаки таких партій: «нативізм, авторитаризм і популізм. Під нативізмом він розуміє установку, згідно з якою в країні має проживати винятково її «корінне» населення, оскільки «некорінні» елементи (індивіди і ідеї) несуть в собі фундаментальну загрозу для гомогенної нації-держави» [7]. Тобто, нативізм являє собою поєднання націоналізму і ксенофобії.

«Авторитаризм, – у трактуванні К. Мудде, – це віра в необхідність суворо впорядкованого суспільства, яке жорстко карає порушників встановленого порядку, а під популізмом він розуміє «апеляцію до «справжнього народу», який розглядається ним як якась гомогенна група і протиставляється корумпованій еліті» [7]. Таким чином, усі праворадикальні партії констатують, що вони представляють «голос народу» і звинувачують правлячі партії у змові проти народу.

Констатуємо, що націонал-популізм (правий популізм) має два виміри: вертикальний і горизонтальний. У вертикальному вимірі популісти протиставляють народ еліті, національні держави – брюсельській бюрократії, а в горизонтальному – корінне населення іммігрантам.

Вітчизняний дослідник Г. Шипунов до індикаторів «нових правих» відносить такі: 1) націоналізм та антиіммігрантську політику (відстоювання принципу привілеїв на підставі етнічного походження у питаннях надання громадянства та політичних прав; вимоги встановлення жорсткішого імміграційного контролю та репатріації безробітних іммігрантів); 2) авторитаризм як інституційне втілення та реалізація ідеї сильної влади та держави (вимоги гарантування високого ступеня внутрішньої безпеки держави); 3) національний капіталізм і «велферний шовінізм» / «соціальний шовінізм» (протидія пануванню іноземного фінансового капіталу; протекціонізм, підтримка національного виробника, дрібного та середнього бізнесу шляхом надання податкових привілеїв; гарантування високого рівня життя, доступ до соціальних благ і послуг, працевлаштування лише

для громадян, які належать до корінної нації); 4) ізоляціонізм, антиглобалізм та євроскептицизм (негативне ставлення до мультикультуралізму; вимоги посилення та збереження національної ідентичності та культури за допомогою ізоляціонізму і зміцнення національної гомогенності); 5) критика традиційних правих партій за ідеологічне відступництво, перехід на позиції лібералізму, компроміси з ідейними опонентами, унаслідок чого вони стали співучасниками творення нової соціокультурної реальності з її відходом від традицій та моралі; 6) критика істеблішменту за «антинародну політику» та «корумпованість» [16, с. 177–179].

Отже, характеризуючи праворадикальні партії Європейського Союзу до вказаного кластеру ми будемо відносити ті з них, ключовими компонентами ідеології яких є: етнокультурний націоналізм, антиіммігрантські установки, антиглобалізм та поміркований євроскептицизм. Критикуючи глобалізацію праві радикали виступають проти неї дещо з інших позицій, ніж ліві антиглобалісти. Якщо останні критикують глобалізацію за неоліберальний характер і світове панування капіталізму, то праві акцентують увагу на тому, що глобалізація розмиває національну і культурну ідентичність, стимулює міграційні потоки, руйнує традиційні цінності і спосіб життя.

Такий перелік ідеологічних маркерів праворадикальних партій нами зроблено на основі праць Р. Водака [1], М. Гримської [3], М. Мікінберга [6], П. Осколкова [8], А. Романюка [13], А. Шеховцова [15], Г. Шипунова [16] та інших дослідників.

Отже, головне завдання таких партій – збереження національно-культурної ідентичності європейських країн, християнських цінностей перед викликами глобального світу. Звідси назва фракції цих партій у Європарламенті (2019 р.) – «Ідентичність і демократія».

А також в нашій науковій розвідці буде враховано наступні особливості функціонування праворадикальних партій в країнах Європейського Союзу. По-перше, «в сучасному європейському політичному дискурсі відбувається боротьба між неолібералізмом, який підтримує глобалізаційний порядок з економічною домінантою, мультикультуралізмом, наднаціональним управлінням, з одного боку, і національним консерватизмом, який відстоює пріоритети безпеки суверенної держави, культурної ідентичності і національної економіки, з іншого» [14, с. 183–184]. У цьому контексті політичні програми праворадикальних партій і рухів досить часто можна характеризувати як реновацію цінностей консерватизму в умовах постіндустріальних суспільств. Наприклад, партії «Ліга», «Брати Італії» (Італія), «Національне об'єднання» (Франція), «Шведські демократи» (Швеція). Йдеться про те, що мейнстримні консер-

вативні партії на ідеологічній шкалі «ліві – праві» під впливом низки чинників змістилися дещо вліво, відповідно їх місце і було зайняте модернізованими праворадикальними (або «новими правими») партіями.

По-друге, радикальні праві популістські партії у культурному вимірі виступають за підтримку старих (традиційних) цінностей, тому їх позиція по цьому колу проблем може розглядатися як константа. В той же час економічна проблематика для них є дещо другорядною.

По-третє, між правими політичними партіями міжвоєнного періоду і сучасними праворадикальними партіями, як правило, мало спільного, тому пошук генетичних зв'язків між ними є марним. Сучасні праворадикальні партії – це феномен нинішніх постіндустріальних суспільств. Саме тому, щоб стати повноцінними учасниками партійно-політичної боротьби, більшість праворадикальних партій публічно дистанціюється від ідеології неофашизму і неонацизму та виключає зі своїх рядів тих членів, які є прихильниками вказаних ідей.

По-четверте, до 1980-х рр. правий радикалізм у європейському політичному процесі був стигматизований як маргінальне явище, яке не користувалося успіхом у виборців. «Поступове зростання електоральної підтримки від 1% у другій половині 1980-х рр. до 15,4% у 2018 р. (дані індексу Timbro Authoritarian Populism Index) називають демаргіналізацією правого радикалізму в європейському політичному процесі» [14, с. 185].

По-п'яте, високий рейтинг і вагомий вплив праворадикальних партій і рухи мають в тих країнах Європейського Союзу, де в ході модернізації суспільства вони змогли оновити власну ідеологію (відмежування від фашизму та нацизму) і політичну стратегію (відмова від радикальних дій й перехід до парламентської діяльності) у відповідності до викликів сьогодення та національних традицій держав, створивши свій власний профіль і досягнувши значної підтримки громадян.

По-шосте, електоральну базу праворадикальних політичних партій утворюють: а) робітники некваліфікованої та низькокваліфікованої праці (К. Мудде називає їх «невдахами модернізації»), які через розвиток новітніх технологій втрачають робочі місця та перспективу знайти інше місце праці; б) вразливі верстви населення, які залежать від державної допомоги (соціальних виплат), і яких приваблює «соціальний шовінізм» праворадикалів; в) представники малого бізнесу (фермери, власники невеликих крамниць, кафе і ресторанів, агенцій надання послуг, майстерень тощо), які потерпають від транснаціональних кампаній і сподіваються на державний протекціонізм, сприятливу податкову політику, популяризацію національного продукту, про що чітко вказано у програмних положеннях «нових правих»; г) молодь.

Таким чином, на відміну від мейнстримних партій, чії програми орієнтовані в основному на бенефіціаріїв глобалізації, праворадикали роблять ставку на тих, хто програв від неї.

По-сьоме, критеріями класифікації праворадикальних партій можуть бути такі: ідеологія (радикальні або помірковані праві), походження (історичні / традиційні або «нові праві», які виникли в 90-х рр. ХХ ст.), тривалість існування, організаційна структура (кадрові, масові, мережеві тощо), парламентське представництво (парламентські, позапарламентські), участь в урядових коаліціях (урядові, опозиційні).

У розвитку праворадикальних партій Європейського Союзу А. Хрисогелос виокремлює такі періоди [19, с. 76–79]:

Перший період (1980–1990 рр.). В цей час відбувається становлення того націоналістичного дискурсу, яким праворадикальні політичні партії користуються нині. В ідеології цих партій домінували такі теми: імміграція, критика корупційної еліти, моральна криза західного суспільства тощо. У цей час праві партії перебудували свій імідж, відмовившись від своїх ідеологічних попередників.

Другий період (1990–2000 рр.). Для нього характерні такі особливості: а) «нові праві» зміцнюють свій потенціал; б) до ідеологічних маркерів додається євроскептицизм, збереження суверенітету і власної культури; в) розширюється соціальна база праворадикальних партій за рахунок підтримки частини електорату лівих партій, оскільки праворадикали першочерговим вважали соціальне забезпечення корінного населення.

Третій період (2000–2010 рр.). В цей період праворадикали остаточно відходять від неолібералізму в економіці, вважаючи що вона робить незахищеним населення і будують свій політичний дискурс критикуючи глобалізацію.

Четвертий період (з 2010 р.). Починаючи з 2010 р. чітко простежується протистояння праворадикальних партій і поміркованих політичних сил (як правило мейнстримні партії), які упродовж десятиліть були основою політичних систем країн Західної Європи. Цей період у розвитку праворадикальних партій характеризується такими ознаками: а) «нові партії правого спрямування стають повноправними партнерами мейнстримних партій у формуванні урядових коаліцій; б) традиційні партії «запозичують» у нових популістських правих партій програмні положення і виборчі гасла; в) суттєво пом'якшуються «санітарні кордони» для праворадикальних партій, вони долають «поріг руконепотискання»; г) збільшується електоральна підтримка вказаних партій на національних парламентських виборах та виборах до Європарламенту, і як наслідок вони стають впливовими гравцями національних європейських політичних процесів.

«Сутність «санітарного кордону» (франц. «cordon sanitaire»), зазначає А. Романюк, полягає у недопущенні політичних суперників переважно радикального (лівого/правого) спрямування до урядової (парламентської і/чи електоральної) арени. Сьогодні термін «санітарний кордон» здебільшого вживають у партійно-електоральній транскрипції. Але слід зазначити, що в плюралістичній, консенсусній і вестмінстерській традиціях демократії термін «санітарний кордон» застосовують також у метафоричному наповненні для визначення різних технік запобігання «небезпечним» чи «небажаним» ідеологіям» [12, с. 130]. На практиці це проявляється в забороні створювати уряди між традиційними та радикальними партіями, а також в обмеженні всякої співпраці з ними. Стратегія правого стримування проявляється у забороні таких партій, або встановленні високих електоральних бар'єрів.

Але незважаючи на стратегію «санітарних кордонів» праворадикальні партії на початку XXI ст. досягли значних електоральних успіхів у країнах Європейського Союзу. Так станом на 01.01.2023 р., як нами вже зазначалося, праворадикальні партії представлені в парламентах 20 країн Євросоюзу, причому в Італії вони здобули перемогу на виборах, а в Швеції входять до урядової коаліції. Значним є представництво цих партій і в Європейському парламенті.

Успіх праворадикальних партій у Європейському Союзі пов'язують з виникненням ще одного розмежування, яке можна позначити як «європейське» по лінії «глобалізація – антиглобалізація / націоналізація». У цьому контексті саме проблематика антиглобалізації, захисту національних інтересів і представлена в програмах праворадикальних партій.

Крім вказаного розмежування до причини популярності радикальних правих у ЄС відносять: 1) міграційні процеси / міграційна криза 2015–2016 рр.; 2) нові суспільні розшарування за результатами глобалізаційних процесів; 3) кризові процеси та протиріччя глобальної економіки; 4) невдоволення політичним статус-кво (криза легітимності політичних систем, недовіра до «мейнстрімних» партій); 5) трансформацію системи цінностей у напрямку від домінування матеріальних до постматеріальних; 6) безпрецедентне розширення Євросоюзу, що зумовило формування нових викликів та нових форм інституційної нестабільності і популізму; 7) електоральні правила (пропорційна виборча система з низьким виборчим порогом сприяє проходженню до парламенту праворадикальних партій); 8) спекуляцію на питаннях ісламізації європейського суспільства та загрози європейським цінностям; 9) медіатизацію та віртуалізацію політики [4, с. 119].

Електоральні результати праворадикальних партій на виборах до Європейського парламенту. Вибори до Європарламенту відбулися 23–26 травня 2019 р. в усіх 28 країнах Євросоюзу в умовах помітного зростання явки (50, 6 % по усіх 28 країнах членах ЄС). Зростання явки виборців засвідчило, що все більше громадян Євросоюзу вважають, що питання економічного зростання, безпеки, міграції, навколишнього середовища повинні вирішуватися на європейському рівні.

«Відповідно до регламенту роботи Європарламенту для створення політичної групи (фракції) необхідно, щоб до її складу входило 35 депутатів, які представляють не менше, ніж 7 країн-членів ЄС. Депутати від британської партії «Брекзит» (29) та італійського «Руху 5 зірок» (14) не змогли відновити фракцію «Європа за свободу і пряму демократію» (була у Європарламенті попереднього скликання) саме з вищевказаних причин. Відтак депутати від цих партій залишилися незалежними» [2; 17].

У новому складі Європарламенту сформовано сім фракцій, з них чотири проєвропейські: 1) Європейська народна партія (ЄНП), 2) Прогресивний альянс соціалістів і демократів (ПАСД), 3) «Оновлення Європи» (ОЄ), 4) «Зелені – Європейський вільний альянс» (З-ЄВА) (всього 518 депутатів) і три євроскептичні, з них «м'які» євроскептики: «Європейські консерватори і реформісти» (ЄКР) та конфедеративна група об'єднаних «Європейських лівих – Північних зелених лівих» (ОЄЛ-ПЗЛ) (41 депутат) і «жорсткі» євроскептики: «Ідентичність і демократія» (ІД) (74 депутати) [2, с. 27]. Результати виборів до Європейського парламенту подані у таблиці 1 додатку А.

Як видно з Додатку А праворадикальні партії за результатами виборів здобули 219 депутатських мандатів (ЄКР, ІД, незалежні від британської партії «Брекзит» (29) та італійського «Руху 5 зірок» (14), що становить 23,7 % депутатських місць Європарламенту. А це засвідчує про значний вплив вказаних партій на електоральні уподобання громадян Європейського Союзу.

Електоральні результати праворадикальних партій на останніх виборах до національних парламентів у країнах Європейського Союзу. Аналіз виборів зробимо в рамках двох умовних кластерів: країни Західної Європи та країни Центральної Європи. Результати виборів до національних парламентів у країнах Західної Європи подано у таблиці 2 додатку А.

Зазначимо, що до кластеру країн Західної Європи для аналізу включено 16 країн (див. Додаток А, таблиця 2). У цих країнах праворадикальні партії здобули депутатські мандати у 13 країнах, в Ірландії, Мальті, Люксембурзі вони не мають своїх представників, оскільки такі партії не користуються популярністю у виборців. В Італії пра-

ворадикали виграли вибори, утворивши урядову коаліцію («Брати Італії», «Ліга», «Вперед, Італіє!»), а в Швеції праворадикальна партія «Шведські демократи» увійшла до урядової коаліції.

«За результатами парламентських виборів в Італії 25 вересня 2022 р., зазначено у статті Ю. Остапця, перемогу здобула коаліція правих партій. Популістська партія «Брати Італії» на чолі з Дж. Мелоні, яка на виборах 2018 р. набрала 4,26 % голосів, отримала у 2022 р. більше чверті голосів (25,99 %) виборців. Партія виникла з «Італійського соціального руху», який після Другої світової війни створили прихильники Б. Муссоліні, а її прапор символізує вогонь на могилі «дуче». Сама ж Дж. Мелоні стверджує, що «Брати Італії» – це мейнстрімна консервативна партія, просуваюючи гасло «Бог, батьківщина і сім'я». Нині Дж. Мелоні стала обличчям європейських правих консерваторів. Вона очолює «Європейських консерваторів і реформістів» – групу євроскептиків у Європейському парламенті, до якої також належать польська партія «Право і справедливість», партія «Шведські демократи» та іспанська партія «Вокс» («Голос») [11].

Ріст популярності праворадикальної партії «Шведські демократи», яка була утворена у 1998 р. внаслідок злиття низки маргінальних ультраправих нацистських та екстремістських груп, можна продемонструвати наступним чином: «на парламентських виборах у 2006 р. вона отримала 2,9 % голосів виборців, у 2010 р. – 5,7 %, у 2018 р. – 17,5 %. До 2010 р. усі шведські партії підтримували політику «санітарного кордону» щодо «Шведських демократів». І лише після їхньої перемоги на парламентських виборах 2010 р. вона вийшла із зони «руконепотискання». Санітарний кордон між поміркованими правими силами та праворадикальними популістами було порушено 20 січня 2020 р., коли лідер Поміркованої партії У. Крістерссон заявив, що готовий співпрацювати зі «Шведськими демократами» завдяки позитивним змінам у їхньому середовищі. А вже у листопаді 2021 р. праві партії представили спільний бюджет зі «Шведськими демократами», який ухвалив Ріксдаг, оскільки соціал-демократичний уряд меншості не зміг ухвалити власний законопроект» [11]. Приймавши участь в урядовій коаліції за результатами парламентських виборів 2022 р. «Шведські демократи» відповідно до коаліційної угоди отримали лише неміністерські посади. Такою була принципова вимога партії «Ліберали», які вважають «Шведських демократів» своїми політичними ворогами, а останні «Лібералів» непотрібною партією.

Значимих результатів досягли праворадикальні партії у Франції («Національне об'єднання» – 18,6 %), Австрії (Австрійська партія свободи – 16,2 %), Фінляндії («Істинні фіні» – 17,0 %), Німеч-

чині («Альтернатива для Німеччини» – 10,3 %), Нідерландах (Партія свободи – 10,8 %), Іспанії («Вокс» – 15,1 %) [18].

Партія «Національне об'єднання» на парламентських виборах 2022 р. у Франції здобула 89 депутатських місць (18,6 %). «Це найкращий результат партії на парламентських виборах, і він у нинішніх умовах буде мати значимий вплив як на політичне життя Франції, так і на конфігурацію її партійної системи. У порівнянні з парламентськими виборами 2017 р. кількість мандатів «Національного об'єднання» збільшилась в 11 разів (89 проти 8). Тим більше, слід врахувати перехід праворадикалів на правоцентристські консервативні позиції (так званий процес реновації праворадикалів, який характерний і для інших країн Євросоюзу) [11].

В Іспанії за результатами парламентських виборів 2019 р. п'яте місце посіла ультраправа партія «Вокс» з 10,26 % голосів виборців (24 депутатські мандати). Вперше в історії сучасної демократичної Іспанії праворадикали змогли домогтися таких результатів. І якщо в попередні роки під час триумфального зростання правого популізму в інших країнах ЄС багато аналітиків вважали, що франкістський режим убезпечив Іспанію від зростання праворадикальних настроїв в суспільстві, успіх партії «Вокс» показав, що загальноєвропейські тенденції партієтворення торкнулися й Іспанії.

В інших країнах вказаного кластеру результати праворадикальних партій коливаються від 2,6 % до 8,1 %. Наприклад, в Португалії за результатами позачергових виборів 2022 р. третє місце дісталось ультраправій партії «Chega!» («Досить»). «Вона показала різкий приріст популярності у порівнянні з виборами 2019 р., коли вона здобула лише один депутатський мандат. У новому португальському парламенті вона буде мати 12 депутатських мандатів (7,15 %). Низький рівень підтримки праворадикальних партій в Португалії обумовлений фашистською диктатурою, яка тривала понад сорок років. Після того, як лідер партії «Chega!» А. Вентура отримав 11,9 % голосів виборців на президентських виборах 2021 р. хвиля правого популізму досягла і Португалії» [11].

Окремо зазначимо про багатолітній успіх праворадикальної Партії свободи у Нідерландах, яка за результатами парламентських виборів 2022 р. посіла третє місце із 17 депутатами. Ця партія вважається партією однієї особи – її очільника Г. Вілдерса. Ще одна правопопулістська партія Нідерландів «Форум за демократію» здобула 8 місць. Головний програмний месидж цієї партії – це боротьба проти світової змови, в основі якої штучно створена пандемія, а мета якої знищення особистої свободи та наступ на демократію. Разом дві популістські праворадикальні партії в Нідерландах здобули 15,8 % голосів виборців.

До кластеру країн Центральної Європи для аналізу включено 11 країн. Результати виборів подано у таблиці 1.

За результатами останніх національних парламентських виборів праворадикальні партії Центральної Європи здобули депутатські мандати у семи країнах. В Болгарії, Литві, Словенії, Хорватії праворадикальні партії за результатами виборів не мають своїх представників у парламентах. При чому, якщо для Болгарії відсутність таких партій у парламенті є характерною ознакою з 2021 р., то у Литві, Словенії та Хорватії такі партії в силу низки причин не користуються підтримкою громадян. Незважаючи на тимчасові електоральні труднощі у Болгарії продовжують функціонувати такі праворадикальні партії: «Внутрішня македонська революційна організація» (1989), «Національний фронт порятунку Болгарії» (2011), популістська партія «Воля» (утворена бізнесменом В. Марешкі, який себе позиціонує як «болгарський Трамп»); націоналістична, русофільська партія «Атака» (2005 р.).

Зазначимо, що на відміну від країн Західної Європи у Центральній Європі жодна праворадикальна партія не увійшла до урядової коаліції, та й електоральні результати таких партій суттєво нижчі, ніж у країнах Західної Європи (див. Табл. 2 додатку А).

Серед семи праворадикальних партій, які подолали виборчий бар'єр, три є новими, тобто зареєстровані у міжвиборчий період і приймають участь у виборах вперше: «За стабільність» (Латвія), «Альянс за єдність румун» (Румунія), «Наша Батьківщина» (Угорщина). Показовими є результати нової партії «Альянсу за єдність румун», ідеологічною основою якої є етнічний націоналізм та антиглобалізм. Партія виступає за вихід Румунії з Європейського Союзу та НАТО, реалізацію ідеї «Великої Румунії». Вона описує власну «доктрину» як «чотири стовпи: віра, воля, сім'я та Батьківщина». Її успіх на виборах – це результат невдоволення громадян внутрішнім станом справ у Румунії та їх розчарування у старих «мейнстримних» партіях (ліберального та консервативного спрямування), які не вирішують нагальних проблем (економічна стабільність, добробут тощо) [9].

В останніх парламентських виборах праворадикальна партія «За кращу Угорщину («Йоббік») приймала участь у виборчому блоці «В єдності за Угорщину». Це, на нашу думку, головна причина успіху праворадикальної партії «Наша Батьківщина», оскільки на парламентських виборах 2018 р. «Йоббік» здобула 19,3 % голосів виборців і 25 депутатських мандатів [18].

Таблиця 1

Електоральні результати праворадикальних партій країн Центральної Європи на останніх парламентських виборах

Країна	Дата парламентських виборів	Назва партії (рік створення)	Електоральний результат, % (к-ть місць)	Участь в урядовій коаліції (-/+)
Естонія	2023	Консервативна народна партія Естонії (2012)	16,0 (17) (-2)*	-
Латвія	2022	За стабільність! (2021)	6,8 (11) (нова)	-
Польща**	2019	Конфедерація Свободи та Незалежності (2019)	6,8 (11) +11	-
Румунія	2020	Альянс за єдність румун (2019)	8,7 (33) (нова)	-
Словаччина	2020	Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина (2010)	7,9 (17) (+3)	-
Угорщина	2022	Наша Батьківщина (2018)	6,1 (6) (нова)	-
Чехія	2021	Свобода і пряма демократія (2015)	9,5 (20) (-2)	-

* В дужках позначено різницю в кількості депутатських мандатів у порівнянні з попередніми виборами

** Для Польщі в таблиці подається відсоток голосів виборців, поданих за пропорційною складовою виборчої системи, а загальна кількість мандатів – з урахуванням результатів в одномандатних округах мажоритарної складової виборчої системи

Джерело: побудовано авторами на основі [4; 9; 10; 11; 18]

У Польщі правопопулістські та праворадикальні політичні сили посіли четверте і п'яте місця. «Польська коаліція», яка об'єднує Народну партію, популістську партію «Кукіз'15» – четверте місце, набравши 8,5 % голосів та 30 місць. І, відповідно, «Конфедерація Свободи і Незалежності» – п'яте, вперше отримавши депутатські місця (6,8 % голосів та 11 місць). Заснована як союз декількох популістських, націоналістичних правих партій 25 липня 2019 р. «Конфедерація Свободи і Незалежності» зареєстрована як партія [18]. «Конфедерація» утворена внаслідок об'єднання політичних партій «KORWiN», «Національний рух Польщі», «Конфедерація польської корони», та громадської організації «Союз християнських родин».

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Починаючи з 90-х рр. XX ст. в країнах Європейського Союзу спостерігається ріст популярності праворадикальних політичних партій, а в другому десятилітті XXI ст. у двадцяти європейських державах праворадикальні партії представлені в національних парламентах, беруть участь у діяльності уряду. Найбільш потужний вплив цих партій спостерігається в Німеччині, Франції, Швеції, Австрії, Данії, Італії, Нідерландах.

Високий рейтинг і вагомий вплив праворадикальних партій і рухів у країнах Європейського Союзу пов'язаний з тим, що більшість з них в ході модернізації суспільства змогли оновити власну ідеологію і політичну стратегію у відповідності до викликів сьогодення та національних традицій

держав, створивши свій власний профіль і досягнувши значної підтримки громадян.

Свідченням популярності ідей цих партій є електоральні результати. Так за результатами виборів до Європарламенту у 2019 р. праворадикальні партії здобули 219 депутатських мандатів (СКР, ІД, ОЄЛ-ПЗЛ, незалежні від британської партії «Брекзит» (29) та італійського «Руху 5 зірок» (14), що становить 29,1 % депутатських місць. Вагомими є їхні результати на виборах до національних парламентів упродовж 2019–2022 рр.: Австрійська партія свободи (16,2 %), «Істинні фіни» (17,5 %), «Брати Італії» (25,9 %), Партія свободи (10,8 % / Нідерланди), «Національне об'єднання» (18,6 % / Франція), «Шведські демократи» (20,5 %). Відчутно нижчими є показники праворадикальних партій в країнах Центральної Європи, що пов'язано з історичними особливостями становлення національних держав, і безперечно, що тривале перебування у «соціалістичному таборі».

До основних причин популярності радикальних правих у Євросоюзі відносимо такі: міграційні процеси / міграційна криза 2015–2016 рр.; нові суспільні розшарування за результатами глобалізаційних процесів; кризові процеси та протиріччя глобальної економіки; трансформацію системи цінностей у напрямку від домінування матеріальних до постматеріальних; безпрецедентне розширення Євросоюзу, що зумовило формування нових викликів та нових форм інституційної нестабільності і популізму, інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Водак Р. Политика страха. Что значит дискурс правых популистов? Харьков: Гуманитарный Центр, 2018. 404 с.
2. Выборы в Европарламент – 2019. Национальные ответы на вызовы европейской интеграции. М.: ИМЭМО, Ин-т Европы, 2019. 178 с.
3. Гримська М. Крайні праві політичні партії в країнах Європи: ідеологічний та електоральний виміри: дис. д. політ. наук: 23.00.02. Київ., 2016. 416 с.
4. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України: дис. к. політ. наук 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf (дата звернення 17.06.2022).
5. Копинець Ю.Ю. Парламентські вибори у країнах Європейського Союзу у 2018 році: характеристика електоральних результатів та конфігурацій партійного ландшафту. *Політикус: наук. журнал*. 2020. № 3. С. 44–51.
6. Минкенберг М. Новый правый радикализм в сопоставлении: партии, движения и среды. *Актуальные проблемы Европы*. 2004. № 2. С. 16–32.
7. Мудде К. Популистские праворадикальные партии в современной Европе. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/populistskie-pravoradikalnye-partii-v-sovremennoy-evrope/viewer> (дата звернення 03.03.2023).
8. Осколков П. Правый популизм в Европейском Союзе. М.: Ин-т Европы РАН, 2019. 164 с.
9. Остапець Ю., Копинець Ю., Остапець І. Протистояння «мейнстримних партій» та партій «нової політики» у країнах Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2020 року. *Політикус*. 2022. Випуск 3. С. 90–100.
10. Остапець Ю., Копинець Ю. Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 82–90.

11. Остапець Ю., Остапець І. Парламентські вибори 2022 року у країнах Європейського Союзу: причини успіху праворадикальних партій, протистояння «мейнстримних» партій та партій «нової політики». *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри (Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022 р.) у двох частинах. Частина II*. Івано-Франківськ, 2022. С. 269–311.
12. Романюк, А., Литвин В. Техніка «санітарного кордону» до радикальних партій у країнах ЦСЄ. URL: file:///D:/Downloads/Spup_2014_4_18.pdf (дата звернення 03.02.2023).
13. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
14. Шапаров А., Синькова Е. Демаргиналізація правого радикалізму в європейском политическом процессе. *Современная Европа*. 2020. № 5. С. 182–192.
15. Шеховцов А. Новые праворадикальные партии в европейских демократиях: причины электоральной поддержки. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2011. 250 с.
16. Шипунов Г. Принципи концептуалізації ідейно-інституційної еволюції лівих політичних партій: дис..... докт. політ. наук 23.00.01. / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. 532 с.
17. 2019 European election results. URL: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en> (дата звернення 02.03.2023).
18. The European Elections Monitor (Парламентські вибори в Швеції 11 вересня 2022 р.). URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/the-european-elections-monitor/2021/> (дата звернення 25.01.2023).
19. Chrissyogelos A.-S. The evolution of the populist potential in European politics: from new right radicalism to anti-system populism. *European View*. 2013. Vol. 12. Iss. 1. P. 76–79.

ДОДАТОК А

Таблиця 1

Результати виборів до Європейського парламенту у 2019 році

Країна	К-ть депутат.	ЄНП	ПАСД	ОЄ	З-ЄВА	ІД	ЄКР	ОЄЛ-ПЗЛ	Н*
Австрія	18	7	5	1	2	3	–	–	–
Бельгія	21	4	3	4	3	3	3	1	–
Болгарія	17	7	5	3	–	–	2	–	–
Великобританія	73	–	10	17	11	–	4	1	30
Угорщина	21	13	5	2	–	–	–	–	1
Німеччина	96	29	16	7	25	11	1	6	1
Нідерланди	26	6	6	6	3	–	4	1	–
Греція	21	8	2	–	–	–	1	6	4
Данія	13	1	3	5	2	–	1	1	–
Ірландія	11	4	–	1	2	–	–	4	–
Іспанія	54	12	20	8	2	–	3	6	3
Італія	73	7	19	–	–	28	5	–	14
Кіпр	6	2	2	–	–	–	–	2	–
Латвія	8	2	2	–	1	–	2	–	1
Литва	11	4	2	2	2	–	1	–	–
Люксембург	6	2	1	2	1	–	–	–	–
Мальта	6	2	4	–	–	–	–	–	–
Польща	1	17	8	–	–	–	26	–	–
Португалія	21	7	9	–	1	–	–	4	–
Румунія	32	14	10	8	–	–	–	–	–
Словаччина	13	4	3	2	–	–	2	–	2
Словенія	8	4	2	2	–	–	–	–	–
Фінляндія	13	3	2	3	2	2	–	1	–
Франція	74	8	5	21	12	22	–	6	–
Хорватія	11	4	3	1	–	–	1	–	2
Чехія	21	5	–	6	3	2	4	1	–
Швеція	20	6	–	3	2	–	3	1	–
Естонія	6	–	2	3	–	1	–	–	–
Всього	751**	182	154	108	74	73	62	41	57

*Незалежні

**Відповідно до Ніцького договору чисельність депутатів Європарламенту становила 736, а починаючи з 2014 р. (відповідно до Лісабонського договору) кількість депутатів збільшилась до 751.

Джерело: [2]

Таблиця 2

**Електоральні результати праворадикальних партій країн Західної Європи
на останніх парламентських виборах**

Країна	Дата парламентських виборів	Назва партії (рік створення)	Електоральний результат, % (к-ть місць)	Участь в урядовій коаліції (-/+)
Австрія	2019	Австрійська партія свободи (1956)	16,2 % (31) (-20)*	-
Бельгія	2019	Фламандський інтерес (1979)	11,9 (18) (+15)	-
Данія	2022	Данська народна партія (1995)	2,6 (5) (-11)	-
	2022	Данські демократи (2022)	8,1 (14) (нова)	-
Фінляндія	2019	Істинні фіни (1995)	17, 5 (39) (+1)	-
Німеччина*	2021	Альтернатива для Німеччини (2013)	10,3 (83) (-11)	-
Греція	2019	Грецьке рішення (2016)	3,7 (10) (нова)	-
	2019	Золотий світанок (1993)	2,9 (0) (-18)	-
Італія*	2022	Брати Італії (2012)	25,9 (119) (+87)	+
		Ліга (1991)	8,7 (66) (-59)	+
		Рух п'яти зірок (2009)	15,4 (52) (-175)	-
Кіпр	2021	Національний народний фронт (2008)	3,0 (2) (0)	-
Нідерланди	2021	Партія свободи (2006)	10,8 (17) (-3)	-
		Форум за демократію (2016)	5,0 (8) (+6)	-
Португалія	2022	Chega! (Досить) (2019)	7,1 (12) (+11)	-
Іспанія	2019	Вокс (Голос) (2013)	15,1 (52) (+28)	-
Франція*	2022	Національне об'єднання (1972)	18,6 (89) (+81)	-
Швеція	2022	Шведські демократи (1988)	20,5 (73) (+11)	+

* В дужках позначено різницю в кількості депутатських мандатів у порівнянні з попередніми виборами

** Для Німеччини, Італії, Франції в таблиці подається відсоток голосів виборців, поданих за пропорційною складовою виборчої системи, а загальна кількість мандатів – з урахуванням результатів в одномандатних округах мажоритарної складової виборчої системи

Джерело: побудовано авторами на основі [4; 10; 11; 18]